



БОЛА ШАХСИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ОИЛАДАГИ СОЦИАЛ МУҲИТНИНГ ТАЪСИРИ

Мамарозиқова Мохира Зокиржон қизи

Фарғона давлат университети

Социология йўналиши 2-курс талабаси

mohiramamaroziqova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6025224>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 15-dekabr 2021

Ma'qullandi: 15-yanvar 2022

Chop etildi: 5-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

боланинг шаклланиши, соғлом бола, оила, социал муҳит, оила ва жамият, оиладаги шахслараро муносабатлар.

Маълумки, соғлом болани тарбиялаб вояга етказиш, шахс сифатида камол топтириш дунёдаги барча миллат ва халқларнинг азалий орзусидир. Барча тарихий даврларда олиму файласуфларимизни қандай турмуш тарзи ўрнатилса, жамият фаровон, туғилажак фарзандлар соғлом, ҳам жисмонан, ҳам манан етук, зехни ўткир, иқтидорли, умуман айтганда баркамол бўлиб етишиши масалалари қизиқтириб келган. Шу ўринда ҳар томонлама соғлом болани тарбиялаш, шахс қилиб шакллантириш, ақлий-интеллектуал, маънавий етук, инноватор қилиб шакллантириш бугунги куннинг ҳам устивор вазифаларидан ҳисобланади. Зеро президентимиз 2020 йил 29 декабрда парламентга ва халқимизга йўллаган мурожаатномасида “Биз ўз олдимизга мамлакатимизда Учинчи Ренессанс пойдеворини барпо этишдек улуғ

ANNOTATSIYA

Мақолада бола шахсининг шаклланишида оиладаги социал муҳитнинг таъсири, боланинг ривожланиши, фарзанд тарбияси, муаммолари, ҳақида таҳлил қилинган. Шунингдек, соғлом болани тарбиялашда оиладаги социал муҳитнинг таъсири бўйича хулоса ва тавсиялар берилган.

мақсадни қўйган эканмиз, бунинг учун янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синолар, Мирзо Улуғбеклар, Навоий ва Бобурларни тарбиялаб берадиган муҳит ва шароитларни яратишимиз керак” [2], деб таъкидлаб, бу борадаги устивор вазифаларни белгилаб берди.

Мустақиллик йилларида оила институтини мустақкамлаш, оила ва никоҳ муносабатларига халқимиз эъозлаб келган қадриятлар ва замон талаблари асосида сайқал бериш борасида жуда кўп ибратли ишлар, тадбирлар амалга оширилди. Бугун ҳеч шубҳасиз эътироф этишимиз мумкинки, фуқароларимиз онгу шуурида оила олий қадрият сифатида шаклланмоқда.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Биз ёш авлодни ҳар томонлама соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш борасидаги ишларимизни янги босқичга кўтариш мақсадида “Ёшларга



оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонунни қабул қилдик. Шу асосда янгича ёндашувлар ҳаётга фаол жорий этилмоқда” [1,71]. Шунингдек, халқимизнинг кўп асрлардан буён шаклланиб, ҳаёт тарзи мазмунига айланган энг муҳим инсоний фазилатлари: меҳр-мурруватлилик, хайр-саховатлилик, ҳамдард-ҳамфикрлилик, олийжаноблик каби ўзига хос хусусиятларига эътибор янада кучайди.

Соғлом болани тарбиялашда оиладаги социал муҳитнинг ўрни катта. Чунки ҳар қандай социал муҳит маълум бир социал муносабатларга хизмат қилади. Бола тарбияси аввало оила муҳитида шаклланади. Бу борада биринчи президентимиз қатор асарларида таъкидлаганларидек, “инсоннинг энг соф покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади. Боланинг онги 5-7 ёшда шаклланадиган бўлса, айнан шу даврда унинг қалбида оиладаги муҳит таъсирида маънавиятнинг илк куртаклари намоён бўла бошлайди”[3,61]. Дарҳақиқат бола ўзаро муносабатларни, жамият ҳақидаги илк тушунчаларни оиладан ўрганади. Ота-оналар бола тарбиясида энг аввало ўзлари ўртак бўлишлари керак. Чунки боланинг шаклланиши, ижтимоийлашувининг илк босқичи оила муҳитида амалга ошади. Оиладаги социал муҳит соғлом бўлса, жумладан:

- оилада ота-она муносабатларининг мустаҳкамлиги;
- оилада соғлом турмуш тарзининг шаклланиши;

- ота - она ва фарзандлар ўртасидаги муносабатларнинг мустаҳкамлиги;
- оилада оилавий ҳамда миллий анана ва қадриятларга риоя қилиниши;
- оиладаги ўзаро ҳурмат;
- оиладаги социал функцияларнинг бажарилиши каби омиллар оиладаги социал муҳитни соғломлаштиради.

Агар оилада муҳит носоғлом бўлса, бу бола тарбиясига салбий таъсир кўрсатади. Соғлом ва оқила она, тадбиркор ва ибратли ота бўлиш, соғлом, ақлли, зукко, баркамол фарзандни тарбиялаш, ёшларга ижтимоий ҳаётнинг барча йўналишларидан сабоқ бериш, ёмонликлардан, турли бало-қазолардан, хавф-ҳатардан, ёт мафкуралардан ҳимоя қилиш, жамиятга илмли, фозил кишилар қилиб етказиш ҳар бир оила олдидаги муҳим вазифадир. Шунингдек, оила бир қатор қуйидаги вазифаларни ҳам бажаради:

- насл қолдириш вазифаси;
- тарбиявий вазифаси-ёш авлодни ижтимоийлаштириш, жамиятнинг маданиятини ривожлантириш;
- хўжалик маиший вазифаси-жамият аъзоларининг жисмоний соғлигини сақлаш, болалар ва қарияларга меърибонлик;
- иқтисодий вазифаси-бир оила аъзоларига иккинчи оила аозолари учун моддий маблағ олиш, вояга етмаган ва меҳнатга лаёқатсиз оила аъзоларини иқтисодий қўллаш;



- бирламчи ижтимоий назорат муҳити - ҳаёт фаолиятини турли муҳитда оила аъзоларининг хулқ-атворини ахлоқий тартибга солиш, шунингдек, эр-хотин, ота-она ва бола, ўрта ва катта авлод ўртасида масъулият ва мажбуриятларни тартибга солиш;
- маънавий мулоқот-оила аъзолари шахсиятларининг ривожланиши, ўзаро маънавий камол топиши;
- ижтимоий мавқе-оила аъзоларини маълум бир ижтимоий мавқени тақдим қилиш, ижтимоий таркибни қайта ишлаш;
- ҳордиқ чиқариш-самарали дам олишни ташкиллаш, дунёқарашлар, эҳтиёжларни ўзаро ривожланиши;
- хиссиёт-рухий ҳимоя, хистуйғуни қўллаб-қувватлаш, шахсларни эмоционал барқарорлиги ва рухий терапия.

Умуман, оила инсоннинг бутун ҳаётига таъсир кўрсатади, аммо энг кучли таъсирни - бола ҳаётининг энг биринчи йилларида, унинг шахс бўлиб шаклланишида ахлоқий, рухий, эмоционал (ҳиссий) асослар шаклланаётганда қилинган тарбия кўрсатади. Бу даврда болага индивидуал ёндошмоқ, ўз вақтида ижобий ва салбий сифатларни англатмоқ зарур. Шу билан бирга, таъкидлаш жоизки, ҳаётнинг биринчи йилларида бола ривожда бир қатор имкониятлар мавжуд бўлади. Ота-оналар обрўси дидактик насиҳатларда, жисмоний жазолаш ёки моддий рағбатлантиришдагина эмас, шахсий намунасида ҳам намоён бўлмоғи лозим.

Шундай экан оила бу жамиятнинг энг кичик бирлиги ҳисобланиб, шахснинг ижтимоийлашувида оиладаги социал муҳитнинг аҳамияти катта. Машҳур француз социологи Огюст Конт тадқиқотларида ижтимоийликнинг ажралмас унсури сифатида инсонни эмас, оилани олади ва жамиятнинг ижтимоий организм сифатидаги бирлигини оила ташкил этади, деб таъкидлайди. [4,34]. Демак, оила шундай кучга эгаки, шахснинг шаклланиш жараёни унда кечар экан, ҳар қандай жамиятнинг ривожланиши учун, нафақат жамиятнинг, балки давлатнинг, мамлакатнинг, бутун ер юзининг ривожланишида муҳим аҳамиятга эга.

Биз кўп ҳолларда ота-оналарнинг ўз фарзандларининг ахлоқан, манан ҳамда интеллектуал жиҳатдан етук бўлиб шаклланишларида барча жавобгарликни таълим муассасалари зиммасига юклашларига жуда кўп гувоҳ бўламиз. Аммо, шу нарсани ёддан чиқармаслик лозимки, бола ота-она назоратида ўқитувчи билан бўлган муддатга нисбатан кўпроқ вақт бўлади ва бунда энг эътиборли жиҳат ота-онанинг ўз фарзандига келгусида илмли бўлишнинг ижтимоий аҳамияти борасидаги ҳаётий мисолларни ўз ҳаётлари мисолида панд-насиҳат тарзида эслатиб туришлари, фарзандининг илмли бўлиши учун барча шароитни яратиб беришга тайёр эканликларини кўрсатиб туришлари жуда катта аҳамиятга эга. Оилада ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги мулоқот қанча мазмунли ва хилма-хил бўлса, бола шунча тезроқ билимларга, нутқ ва тафаккур кўникмаларига эга бўлади.



Бугунги кунда долзарб бўлган яна бир масала бу боланинг иқтидорини, интеллектуал салоҳиятини намоён қилишини шакллантириш ва рўёбга чиқариш масаласи. Ижтимоий жараёнларни кузатганимизда бизнинг жамиятимизда баъзи оилалар оилада ногирон бола туғилса ўзларига иснод деб билиб уни жамиятдан беркитмоқчи бўладилар. Боланинг жисмоний нуқсони бўлсада унинг бошқа имкониятларини, қобилиятларини ҳисобга олинмайди. Тадқиқот жараёнида Республика Болалар Ижтимоий мослашув Маркази Фарғона филиалида имконияти чекланган болаларнинг оналари билан фокус гуруҳ тадқиқодини ўтказдик. Тадқиқотда оналарнинг кўпчилиги (80%) имконияти чекланган боласини қандай қобилияти борлини билмайди ёки қизиқмайдилар. Зеро, ҳар қандай болада маълум бир қобилият, салоҳият мавжудки, уни рўёбга чиқариш йўллари турличадир. Баъзи ота-оналар имконияти чекланган болаларни бирор тўғарак ёки машғулотга сафарбар қилишни шарт деб ҳисобламайдилар (20%). Бу борада ота-оналар билан ҳам амалий ишлар, тарғибот олиб бориш керак деган хулосага келиш мумкин.

Демак, ҳар қандай боланинг тарбиясида ижтимоий ривожланишига, интеллектуал салоҳиятига, унинг онгида инновацион ғояларни шакллантиришга эътибор қаратиш лозим. Ногирон бўлсада ақлий салоҳияти юқори, инновацион қобилияти ривожланган, иқтидорли болаларни жамиятга мослаштириш ҳамда фаолият олиб боришлари учун шароит ва имкониятлар яратилган. Хусусан, ихтисослаштирилган мактаб интернатлари, имкониятлари

чекланганлар учун махсус касб-хунар мактаблари, имконияти чекланган болаларнинг ота-оналари учун махсус клублар, “Баркамол авлод” болалар ижодиёт марказлари бугунги кунда фаолият олиб бормоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ота-оналар оилада ўз фарзандларининг шахс бўлиб шаклланиши, соғлом бўлиши, ҳар томонлама ривожланишига замин яратиши, яъни уларни ўқишга, таълим олишга қизиқтириш ва иштиёқ уйғотиш билан бирга уларнинг идрок этиш, фикрлаш қобилиятларини, дунёқарашини кенгайтириш каби сифатларини ўстиришга ўз ҳаётий ва касбий фаолиятини тўлиқ сафарбар этишлари, ўз оилаларида фарзандларига ижодий муҳитни яратиб беришлари лозим. Бунда улар ўз фарзандларининг руҳий ҳолати ва имкониятлари, лаёқати, етуклиги (ёши нуқтаи назаридан), маънавий эҳтиёжи, яшаш муҳити каби омилларни эътиборга ола билиш қобилиятига эга бўлмоғи лозим.

Шунингдек, ота-оналар фарзандларидаги бурчга масъулият (жавобгарлик ҳисси)ни тарбиялаш сир-асрорларини мукамал эгалламоғи лозим. Бунда ота-оналар оиладаги социал муҳитни шакллантиришда асосан қуйидагиларга эътибор беришлари кераклиги бўйича таклифларимизни келтириб ўтамиз:

- ота-оналар бола хатти-ҳаракатини таҳлил қила билиш ва режалаштирилган таълим-тарбия, бола онги ва тасаввурига мос қилиб илм, фан, маданият, меҳнатсеварлик, ақллилик, зукколик каби тушунчаларни мазмун-моҳиятини сингдира олиш қобилиятига эга бўлиши;



- оилада соғлом турмуш тарзини шакллантиришлари;

- ота-оналар боланинг эркин, мустақил ва тўғри, кенг кўламли фикрлашини шакллантиришнинг шакл, усул ва воситаларининг энг илғор усулларини танлай олиши;

- ота-оналар ўтмиш бой миллий-маънавий меросимизга ҳурмат уйғота билиш услубиятини ярата билиши;

- ота-оналар ўзлари каби илм эгаллашда фидоийлик ва сабр тоқатли бўлиш кўникмаларини шакллантиришнинг сир-асрорларини ўргата билиши;

- ногиронлиги бўлсада ақлий салоҳияти юқори, инновацион қобилияти ривожланган болаларни жамиятга мослаштириш ҳамда фаолият олиб боришлари учун шароит яратиш;

- боланинг тарбиясида интеллектуал салоҳиятга, унинг онгида инновацион ғояларни шакллантиришга эътибор қаратиш;

- ота-оналар ўз фарзандларини зийрак, ақлли, онгли, миллий ғурурли, сезгир, синчков, фаросатли, маданиятли, маънавиятли ва шу каби хислатларни шакллантиришга инновацион усулларда ёндашиши;

- оиланинг репродуктив саломатлиги ва демографик ривожланишини, унинг фаровонлиги ва хотиржамлигини ошириш масалаларини комплекс ўрганишни ташкил этиш, мазкур йўналишлар бўйича услубий тавсияларни ишлаб чиқиш ва самарали татбиқ этиш;

- замонавий оилани ривожлантириш, оиланинг ички муносабатлари, шахслараро муносабатларни, улар асосида оила институтини мустаҳкамлаш, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш ва оилавий ажрашишларнинг олдини олиш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш;

- умуминсоний ва миллий оилавий қадриятларни, эр-хотин, ота-она ва фарзандлар, эр-хотин ва уларнинг ота-оналари ўртасидаги муносабатларни таҳлил қилиш асосида замонавий намунали оиланинг мезонларини белгилаш;

- жамиятда таълим ва тарбияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, оилаларни ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, илм-фан ва инновацияларни тараққий эттириш миллий ғоямизнинг асосий устунлари бўлиб хизмат қилиши лозим.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. –Т.: Ўзбекистон 2018. 71-бет
2. Президент Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. Ўзбекистон республикаси президентининг расмий веб-сайти. 29.12.2020.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т. Маънавият 2008. 61-бет
4. Б.Нормуродов, Г.Нормуродова. Социология тарихи, ўқув қўлланма, Т. “Тафаккур” 2010й. 34-бет